

ПРО ДЕЯКІ СПОСОБИ БУТТЯ ЛЮДИНИ, АБО БУТТЯ ЯК ЗАБУТТЯ

О.М. Городиська, канд. філос. наук, доц.

У статті розглянуто деякі своєрідні способи буття сучасної європейської людини, які суттєво змінилися протягом суспільної еволюції. Алкоголь та наркотики визначаються не як зрозумілі та сумні соціальні явища, автор намагається осмислити їх як форми раціональності. Показано неможливість традиційного використання та тлумачення цих явищ через сутнісну трансформацію екзистенції сучасної людини.

Ключові слова: людське буття, традиція, сучасна культура, раціоналізація.

Буття сучасної людини давно набуло найрізноманітніших форм та способів, інколи ми навіть не можемо впевнено говорити, а чи знайомі ми із усіма ними. Будь-яка форма буття є, перш за все, способом самовираження, самореалізації, можливістю стати собою, відрізнитися серед безкрайого моря облич, що часто залишаються невизначеними. Проте не усякий спосіб буття можна однозначно тлумачити як власне шлях до себе, інколи спосіб буття фактично визначається лише однією метою: зникнути, розпорошитися, розчинитися, не бути зовсім. Мова йде не про навмисне переривання життя, що було б зрозумілим; у певних випадках неможливість самовизначення, болісний процес становлення закінчується саме цією формою буття – забуттям, яке у сучасній культурі зазвичай приймає форму алкоголю та наркотиків.

Філософська традиція практично не цікавилася алкоголем та наркотиками як особливими формами буття, оскільки досить справедливо можна стверджувати, що ці „стимулятори” використовувалися людиною завжди, й визначати їх як окремі способи самовираження не було сенсу. Однак при більш детальному вивченні цього питання з'являється досить природна думка про те, що саме розуміння, навіть мета використання алкоголю та наркотиків з часом суттєво змінювалися, й врешті-решт вони перетворилися на страшну форму буття, яка через свою характерну

спустошеність стала однією з найважчих соціальних проблем сучасності. Саме цим зумовлюється **актуальність** вивчення даної теми: вивчення не просто особистісних причин, що призвели до важкої хвороби алкоголізму-наркоманії у кожному окремому випадку, а розуміння значення, якого набули ці форми буття у культурі в цілому, розуміння, чому ж можна говорити, що це не просто соціальна проблема, а певний виверт буття, його витончення, настільки, що фактично мова йде вже про за-буття. Це є **метою** дослідження.

Не можна сказати, що визначена проблема не вивчалася, проте зазвичай дослідження торкалися саме вивчення питання в межах суспільства суто традиційного типу (О. Лосєв, В. Іванов, М. Бахтін), але щодо сучасного етапу, то він залишається фактично невивченим, хоча саме новий час дав нове розуміння алкоголю-наркотиків, перетворив колись дійсно стимулюючу функцію на повне нівелювання людської особистості.

Протягом усієї європейської традиції алкоголь та наркотики були складовою усіх обрядів та технік, які вели людину до стану деперсоналізації, що, вочевидь було пов'язано із сакралізацією обох „стимуляторів”. Найбільш відомим прикладом такого виходу людини за межі власних границь було сп'яніння вином, Діонісом. Така втрата себе мала очевидний екстатичний вигляд. Наркотичні речовини використовувалися для тих самих цілей практично в усіх європейських традиціях, в тому числі й грецькій. Вони сприймалися скоріше як благо, а вино було людям як ліки, щоб душа очистилася, щоб людина усвідомила себе, а її тіло знайшло силу [1, с. 137]. Грецьке вино, що було тотожне фігурі Діоніса, бога родючості, можна співвіднести із природними наркотиками, й обидва сп'яніння були станом виходу людини за власні межі, що, в першу чергу, означало руйнування та зняття індивідуальної самоідентичності. Окрім того, будь-яке сп'яніння у діонісійському міфі позначає внутрішній жах особистісного звільнення та поринання до єдності та першооснови суцього [2, с. 316]. Подібне розуміння

сп'яніння взагалі радикально змінюється лише із початком нового часу, із посиленням раціоналістичної традиції в цілому.

У новий час ситуація духовного здоров'я європейської людини починає принципово змінюватися. Це не погіршення, принаймні – не одразу, проте вже виникають підстави майбутнього нездоров'я. Першою причиною погіршення стає посилення тенденції до об'єктивації та раціоналізації життєвого простору, й особливо болісно це позначається у внутрішньому вимірі людини. Найбільшою небезпекою стала об'єктивація людських відчуттів та переживань, причому у подальшому навіть це стало одним з об'єктів наукового вивчення. Це безумовно призвело до перенапруження емоційного виміру життя європейця. До цього часу існувала лише єдина сфера, що була спроможна об'єктивувати почуття, до того ж, – виправданими у такому випадку символічними засобами, – це було мистецтво. Його перевага була у тому, що будь-яке вираження тут – це лише суб'єктивний варіант розуміння почуттів, а це дозволяє розкривати їх, не оголюючи. Такий самий принцип діяв також у межах традиції, особливо у екстатичних культах. Тут звичайно не можна було обходитися без певних речовин, які стимулювали як фізичні можливості, так і уяву, бо це дозволяло зливатися із предметом поклоніння. Багато з наркотичних речовин слугували хоча й своєрідним, але необхідним сполучником між божеством та людиною: на Криті використовували опіум, у Індії, Китаї та Скіфії – коноплю, у Греції – отруйну спорин'ю або не розбавлене вино, арабська культура виробила пристрасть до гашишу. Не викликає сумнівів, що використання наркотичних речовин у традиції було викликано людською потребою у відчутті безкінечності, у відчутті власної безмежності через злиття з усім.

Подальша раціоналізація життєвого простору людини, що більш за все виявилось у прагненні до контрольованого порядку та доцільності власного буття, призвела до незворотної трансформації людської екзистенції та й самого використання алкоголю та наркотиків. Як не дивно, залишаючись одними з найбільш небезпечних у соціальному плані явищ, алкоголь та

наркотики не просто пережили болісний процес раціоналізації, а й органічно адаптувалися до нових умов, повністю змінивши свою мету. Тепер вони стали лише способами самознищення людини, причому абсолютно вірними. Свого часу Теренс Маккенна говорив про „невірний” розвиток людства, причиною якого він прямо називав відмову від використання рослинних наркотиків. Навіть якщо не сприймати подібні заяви серйозно, не можна не помітити, що відбувається із людьми зараз, коли вони використовують неймовірну кількість синтетичних препаратів, які незмінно ведуть до швидкої загибелі, а у багатьох країнах алкоголь та тютюн залишаються узаконеними наркотиками, які менш помітно, але також неухильно руйнують людину.

Сучасна людина грає із наркотиками, вирішивши, що вони допоможуть їй відкрити очі, розширити горизонти. Частіше за все це усвідомлений вибір, бо не можна припустити, що людина, навіть дитина, ніколи не чула про загрозові наслідки наркотичної залежності будь-якого типу. Дуже точну характеристику цьому дав Чарльз Буковський: „Схід підсів на наркотики раніше, аніж винайшов порох. Вони помітили, що стали менше страждати та частіше помирати” [3, с. 242]. Ця сумна думка дійсно є одним із пояснень: людина робить відчайдушну спробу поглибитися в себе, відокремитися. Це є безумовною спробою знайти себе серед великої кількості розумових структур, серед яких людина виявилася лише однією з. Людина природним чином шукає вихід до неусвідомленого минулого, до глибин нерозумового, „до пастки пам’яті та мук галюцинації” [4, с. 411]. В сутності це спроба реалізувати себе у тому, що не відбулося й не відбудеться ніколи. Встановлений зовнішній порядок світу душить внутрішній особистісний вимір людини, й це змушує її йти до зламу свого „я”, яке не є нічим, окрім як достатньо викривленим відображенням оточуючої дійсності. На жаль, найпростішим засобом перетворення цього вакууму у яскравий новий світ є наркотики.

На цьому шляху кожна подія реалізується, хоча б у формі галюцинацій. Подібний стан призводить до збільшення ступені справжності будь-якої події, що відбувається із людиною. Проте легко здогадатися, що навіть коли відчуття надлому нівелюється й людина відчуває свою безкінечність, цей шлях веде прямісінько до божевільні чи смерті. На жаль, на відміну від традиційного значення сакрального сп'яніння, консервовані образи сучасних наркотиків розкривають людині її зворотній бік, усі його нездійснені плани, нереалізовані можливості, увесь жах раціональної пустелі. Поглиблення у такий спотворений світ виявляється надто небезпечним для крихкого людського індивіда. З іншого боку, подібні побоювання також не безперечні. Загроза душевному здоров'ю є однією з головних причин заборони усіх наркотиків, але розум можна втратити також від „збирання буряків, загвинчування болтів на заводі Дженерал Моторс, миття посуду або викладання англійської в одному з місцевих університетів...” [5, с. 217]. Звичайна рутинна приводить до повної несамовитості, що вже говорити про комп'ютерних монстрів, які здатні випалити людський мозок. Можна без перебільшення стверджувати, що чудовиська віртуальної реальності будуть не менш жахливими й не менш руйнівними, аніж наркотичні марення. Світ, у якому вимушена жити людина, безнадійно спотворено. Це світ, у якому категорія необхідного повністю замістила категорію можливого [4, с. 421], а наука обґрунтовує расизм як „істину” [6, с. 152]. Привабливість наркотиків у такій ситуації є запорукою того, що людство давно вже заблукало у тих сферах психіки, які раніше могли адекватно використовуватися лише в межах традиції; тепер жодного іншого результату, окрім повного знищення, очікувати не можна.

Такі небезпечні метаморфози світу приводять до висновку, що те, що ми називаємо нерозумним, божевільним, просто започаткувало гру, дозволивши розуму придумати свій всесвіт. Саме давнє божевілля, яке так виправдано, органічно й плідно існувало в межах традиції, опинилося в ізоляції, становлячи постійну загрозу розуму. Розум справедливо побоюється

цього визволення, бо десь за маскою безперечної правоти ховається просто слабкий людський розум, що прийняв чергову дозу стимулятора зі страху залишитися самому. Для того, щоб реальність стала реальною, необхідні були два голоси, й щоб не збожеволіти, розум знайшов собі пару у вигляді розуму, послабленого надмірним використанням наркотиків та алкоголю.

Що стосується алкоголю, то тут існують певні нюанси, хоча фактично значення цього явища у культурі близьке до значення наркотичних речовин. Як зазначалося вище, вино здавна слугувало найрізноманітнішим людським потребам й ніколи не було предметом презирства та побоювання. В усякому разі, можна стверджувати, що вино, як і рослинні галюциногени, були незмінною частиною традиції. Найвідомішим виробником та користувачем вина був Діоніс, який сам носив ім'я Ойнос, тобто Вино. Проте тут вино розумілося скоріше духовно, оскільки воно руйнувало всередині людини усі титанічні складові, повертаючи людину до всезагального Діонісу [7, с. 158]. Судячи з усього, подібне розуміння вина зберігається протягом усього Середньовіччя, що пов'язано із символікою Христа. Більше того, поєднання місцевих язичницьких культів із християнськими ритуалами також сприяло шанобливому ставленню до вина. Так, середньовічні свята св. Мартина та св. Михайла незмінно приймали вакхічне забарвлення, а самі святі відкрито вшановувалися покровителями виноробства [8, с. 90]. Тут сп'яніння та давнє божевілья (нерозумність) є неподільною єдністю давнього екзистенційного простору людини, яка лише так могла конституювати себе, виділити себе як особливу, але невідокремлену від всесвіту одиницю.

Ситуація суттєво змінюється, коли вино у культурі заміщується чистим алкоголем – відбувається та ж сама метаморфоза, що і з заміною наркотичних речовин рослинного походження на штучні препарати, чия руйнівна дія одразу позначилася на загальному розумінні індивідуального буття. Тепер важко з'ясувати, чому чистий алкоголь, який отримали у XIV столітті, набув такого поширення як предмет внутрішнього використання. Можливо, це було пов'язано саме із виникненням поля сильної емоційної

напруги у культурі, яка все більше раціоналізувалася та впорядковувалася, і цей процес постійно прискорювався. У повсякденному житті це виявлялося через певні нервові розлади (психози), а от на особистісному рівні алкоголь став засобом зняття цієї напруги. Таким чином, алкоголізм лежить в основі поведінки сучасної європейської людини, залишаючись останньою можливістю врегулювання її непереборного внутрішнього розладу.

Доречним буде згадати, яке значення алкоголь зіграв у долі автохтонної американської культури. Дуже показово, наприклад, закінчували життя останні представники великий індіанських цивілізацій – вони „потопали” у „вогняній воді”, про це можна дізнатися від героїв Д.Ф. Купера або К. Кізі. Й це при тому, що усі індіанські культури мали колосальний досвід використання рослинних галюциногенів. Це лише підтверджує, наскільки вбивчою була рідина, що її завезли європейці, а отже наскільки ефективнішою вона була для швидкої деградації. Певною мірою останні індіанці поводитися, як мешканці божевільних будинків після застосування до них електрошоку, коли можна було кілька тижнів ходити у напівсвідомому стані, на межі сну та реальності, між життям та смертю, „коли ти знаєш, що вже прокинувся, але не знаєш, який сьогодні день, й хто ти, й навіщо взагалі повертатися” [9, с. 343]. Це, мабуть, і є найголовніше і найстрашніше питання: „Навіщо повертатися туди, де для тебе немає місця?” Алкоголь, як і наркотики, створюють свій простір, у якому можливою є ілюзія життя, саме тому останні індіанці гинули з їх допомогою, через повне знеособлення.

Висновок видається очевидним: алкоголь та наркотики нового часу – це зовсім не нерозумність. Це практична форма розуму, який придушує усе навкруги, перетворюючи навіть власну сутність на предмет згубних дослідів з алкоголем та наркотиками. Забуття, повна втрата пам’яті – природний та очікуваний наслідок алкоголізму та наркоманії, бо це стало способом життя. Для людини розумного світу вибір невеликий: збожеволіти, стати наркоманом або спитися. Буття сучасної людини схоже на електричне світло,

таке яскраве та просте у застосування. Проте за цією простотою стоїть порожнеча та власне безсилля, бо це електричне світло „ніби ньютоніанський безкінечний всесвіт, у якому, хоча й усю вічність скачеш, до жодного атому не доскачеш. При електричному світлі не можна любити, при ньому можна лише виглядати жертву” [10, с. 59]. Для традиції алкоголь та наркотики були лише засобом єднання індивідів у одній оргіастичній несамовитості, що було ознакою і формою вселенського здоров’я – як соціуму, так і окремої людини. Сучасна ж людини, навпаки, за допомогою стимуляторів намагається розширити свій власний світ, не усвідомлюючи, що цим лише активізує ті штучні культурні форми, які давно вже замінили усі первісні прояви життя. Реальне значення алкоголю та наркотиків проявилось лише тоді, коли безкінечний життєвий простір традиції було замінено на досить обмежений світ достатньо автономних, самоідентичних індивідів, для яких сама специфіка традиційного виходу за власні межі через сп’яніння та одурманювання стала вже незрозуміла та неможлива. В новий час алкоголь та наркотики є безумовним злом, осмисленим, переведеним у поле етичної думки, засудженим, але непереможеним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лосев, А.Ф. Эстетика хороводов в “Законах” Платона / Алексей Федорович Лосев // Античность и современность. – М., 1972. – С. 133-153.
2. Иванов, В.И. Эллинская религия страдающего бога / Вячеслав Иванович Иванов // Эсхил. Трагедии. – М., 1989. – С. 307-350.
3. Буковски, Ч. Рисковая игра в марихуану // Буковски, Ч. Истории обыкновенного безумия / Чарльз Буковски : пер. с англ. – М., 1999. – С. 238-243.
4. Делез, Ж. Фантазм и современная литература / Жиль Делёз // Делез, Ж. Логика смысла. Фуко, М. *Theatrum philisophicum* : пер. с фр. – М., Екатеринбург, 1998. – С. 366-437.
5. Буковски, Ч. Неудачный полет // Буковски, Ч. Истории обыкновенного безумия / Чарльз Буковски : пер. с англ. – М., 1999. – С. 217-221.
6. Фуко, М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / Мишель Фуко : пер. с фр. – М. : Касталь, 1996.

7. Лосев, А.Ф. Античная мифология: в ее историческом развитии / Алексей Федорович Лосев. – М. : Гос. Уч.-пед. изд-во Мин. Просвещения РСФСР, 1957.
8. Бахтин, М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Возрождения / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Худ. Лит-ра, 1965.
9. Кизи, К. Над кукушкиным гнездом / Кен Кизи // Берджесс, Э. Механический апельсин. Кизи, К. Над кукушкиным гнездом : пер. с англ. – М., 1993. – 183-375.
10. Лосев, А.Ф. Диалектика мифа / Алексей Федорович Лосев // Лосев, А.Ф. Философия. Мифология. Культура. – М., 1991. – С. 21-186.

О НЕКОТОРЫХ СПОСОБАХ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА, ИЛИ БЫТИЕ КАК ЗА-БЫТИЕ

О.Н. Городыская

В статье рассмотрены некоторые своеобразные способы бытия современного европейского человека, которые существенно изменились в ходе общественной эволюции. Алкоголь и наркотики определяются не как понятные и печальные социальные явления, автор пытается осмыслить их как формы рациональности. Показана невозможность традиционного использования и толкования этих явлений из-за сущностной трансформации экзистенции современного человека.

Ключевые слова: бытие человека, традиция, современная культура, рационализация.

ABOUT SOME KINDS OF HUMAN BEING, OR BEING AS NO-BEING

O.N. Gorodiskaya

Some specific kinds of modern European human's being fundamentally changed during social evolution were considered in the article. Alcohol and drugs are defined not as understandable and sad social phenomena but author tries to comprehend them as the rational forms. The impossibility of traditional using and interpreting of the phenomena by the reason of modern human existence transformation was shown.

Key words: human being, tradition, modern culture, rationalisation.

Відомості про автора:

Городиська Ольга Миколаївна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
доцент кафедри філософії НТУ „ХПП”,
Харків, вул. Блюхера, б. 13-Б, кв. 125
olga_gorod@mail.ru